

LA BRUIXERIA A CATALUNYA

HISTÒRIA D'UNA CACERA
CONTRA LES DONES

LA BRUIXERIA A CATALUNYA

HISTÒRIA D'UNA CACERA
CONTRA LES DONES

Anna Grau Gimeno

Il·lustracions:

Laia Baldevey

 efadós®

LA BRUIXERIA A CATALUNYA

HISTÒRIA D'UNA CACERA
CONTRA LES DONES

Primera edició: febrer del 2026
© dels textos: Anna Grau Gimeno
© de les il·lustracions: Laia Baldevey
© de l'edició: Editorial Efadós
© del pròleg: Agustí Alcoberro Pericay
© de l'epíleg: Estel Solé
© de les il·lustracions de les pàgines 24 i 25: MHC Glasgow University Library

EDITORIAL EFADÓS
Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torrenteres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Disseny: Editorial Efadós / Marta Solà
Coordinació editorial: Isabel Grabulosa

Amb el suport de:

ISBN 979-13-87658-21-2
DL B-3066-2026

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

TAULA DE CONTINGUTS

Pròleg	6
Introducció	8
El sorgiment de la bruixeria	11
L'antecedent de la bruixa	12
D'Agustí d'Hipona a Tomàs d'Aquino	16
El <i>Malleus maleficarum</i> i altres tractats	20
Les primeres lleis. Les <i>Ordinacions d'Àneu</i>	28
El món de les bruixes	35
Una secta universal	36
Sàbats, aquelarres: els aplecs de les bruixes	40
Volant dalt d'escombres i provocant malvestats	46
La imatge del diable	50
La cacera de bruixes	55
El segle xv: els orígens de la cacera	56
La cacera de bruixes a Europa	58
La Petita Edat de Gel	66
Els processos a Catalunya	71
Geografia i cronologia del terror	72
Els caçadors de bruixes	76
Tribunals i víctimes	84
La tortura i l'execució	90
La fi de la cacera de bruixes a Catalunya	96
Pere Gil, el defensor de les bruixes a Catalunya	100
La memòria del passat	105
Herbes, metzines i encanteris: la saviesa popular	106
La protecció contra les bruixes	116
Els llocs de bruixes, segons la tradició	120
Contes, rondalles i llegendes	126
Epíleg	130

PRÒLEG

EL CLAM POPULAR

La cacera de bruixes a l'Europa cristiana dels segles moderns és un dels episodis més macabres i ignominiosos de la nostra història. I alhora, com s'esdevé en altres contextos de repressió massiva contra un determinat col·lectiu, resulta un punt sorprenent. Com s'explica que societats senceres embogissin fins al punt de legitimar la violència i l'assassinat de desenes de milers de víctimes innocents?

La clau pot estar en els processos mentals de construcció de l'enemic. Gairebé sempre és el diferent qui rep. O dit d'una altra manera: l'enemic que es construeix funciona quan podem identificar-lo amb uns determinats trets físics o culturals que l'allunyen de nosaltres. Característiques genètiques, indumentària, llengua, hàbits alimentaris, religió... L'Europa dels darrers segles medievals i moderns va emprendre la criminalització i la violència sistemàtica de jueus, musulmans o gitanos, i també de catòlics o protestants. Com sabem, alguns d'aquests episodis van esdevenir un autèntic genocidi al segle xx.

L'estranger també ha estat en moltes ocasions l'ase dels cops. En qualsevol conjuntura de pesta o d'epidèmia, inevitablement, acaba apareixent aquell foraster culpable d'haver emmetzinat les aigües o l'atmosfera amb algunes pólvores que ningú no és capaç de trobar. I sempre funciona el rumor: perquè tothom afirma amb convicció que coneix algú

que coneix algú que ha vist amb els seus propis ulls com havia actuat el sospitós.

Tanmateix, la cacera de bruixes s'adreça a persones de la pròpia comunitat. Molt majoritàriament són dones, certament. Però també hi ha amb elles alguns homes, sovint assenyalats per alguns trets físics: ser esquerrà, per exemple, o fer pudor; o per les seves habilitats, com saber tocar el flabiol. També entre els denunciants i els testimonis que es presenten lliurement a declarar contra les processades hi ha veïns i veïnes, que arrossequen odis, enveges o rancors que venen de lluny –i que sovint s'han perpetuat durant generacions.

Entre les perseguides detectem dones que disposaven de certs coneixements més o menys reconeguts per tothom, en àmbits com l'obstetrícia (són llevadores) o el coneixement de plantes remeieres. Sens dubte, és fàcil atribuir a qui posseeix un determinat poder la capacitat per emprar-lo amb objectius malèfics: qui dona la vida sap com llevar-la, o qui genera ungüents que curen en pot elaborar també per provocar la malaltia i la mort.

Però la majoria de dones processades obeïen a un mateix perfil. Eren dones grans, pobres i analfabetes que vivien soles. Moltes eren vídues, algunes immigrants, i de vegades se'ls atribuïen comportaments més o menys estranys o asocials. Quan els caçadors de bruixes s'acarnissaven sobre un altre tipus de dona

(per exemple, una dona jove de família rica) acostumaven a ser ells els que en sortien amb la cua entre cames: eren els caçadors caçats.

Allò que fa més inquietant la cacera de bruixes és la participació popular en els processos. Per un moment, i sota l'opressió del terror induït, la gent esdevé massa; es deshumanitza la víctima, que es converteix en el mal absolut; s'esberla la cohesió social; i s'imposa arreu el fanatisme i la desconfiança en tot i en tothom.

A Catalunya, i en molts altres punts d'Europa, la cacera de bruixes va coincidir amb l'esclat de la Petita Edat de Gel: un període caracteritzat per fortes maltempades, com el Diluvi de 1617, que va fer sortir de mare tots els rius i rieres, o les pedregades freqüents. Aquells fenòmens excepcionals només podien tenir un origen sobrenatural. En la mentalitat de l'època, això portava inevitablement al diable i a les seves fidels servidores: les bruixes...

Però he de dir que, fins i tot en els pitjors moments de la bogeria col·lectiva, sempre hi va haver gent que s'hi va oposar amb coratge i enteresa. El seu exemple constitueix una petita lliçó per a l'esperança en un context de total derrota moral col·lectiva.

Agustí Alcoberro Pericay
Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

LES BRUIXES ES PENTINEN, LES BRUIXES PORTEN DOL

A partir del segle xv apareix a Europa un fenomen nou que afectarà un bon nombre de persones, i de manera majoritària dones: l'acusació del crim de bruixeria. I, malgrat afectar la meitat de la humanitat, s'ha mantingut en un llarg silenci. Les causes poden ser diverses i, encara que ens agradaria pensar que la humanitat l'ha silenciada per vergonya, és més factible que hagi sigut per por al desconegut, al diferent i, en definitiva, per un sentiment d'intolerància.

A casa nostra, també hi ha ajudat el fet que, en tractar-se de judicis populars locals, han romàs en l'àmbit d'arxius locals, alguns dels quals amb males condicions per a la conservació, o d'altres que s'han malmès per motius diversos, com ara les guerres, les revolucions, els incendis o, fins i tot, els trasllats.

Afortunadament, amb el pas dels segles, i l'ajuda d'estudiosos que hi han dedicat les seves investigacions, s'ha començat a esmenar aquest "oblit" i a restituir la veritat, l'honor i la dignitat de les dones que van patir aquestes acusacions i que moltes van pagar amb la vida.

En el sorgiment d'aquest fenomen hi trobem una barreja de suposades actuacions heretges, nigromants, màgiques en sentit pejoratiu, i malèfiques. Així com una sèrie de circumstàncies externes a qualsevol d'aquestes pràctiques, que van afavorir tot l'entramat conegut com la cacera de bruixes.

Sempre que es parla d'aquest tema aflora la mateixa pregunta: "existien, les bruixes?"

I constatem que hi ha una confusió entre remeieres, llevadores i sanadores, i altres col·lectius de dones. La realitat és que entre el segle xv i el XVIII hi va haver a Europa i a l'Amèrica colonial, unes persones, la majoria dones, que van ser acusades de practicar la bruixeria i, per aquest motiu, injustament torturades i, en molts casos —massa— executades.

Per tant, si tantes persones van ser acusades, ni que fos injustament, d'aquest nou delictes, sí que existien ni que fos en la ment dels acusadors i en les d'aquells que s'ho creien i en donaven fe.

D'on venia aquesta creença? Com és que es va escampar per alguns territoris tan distants entre ells com Suïssa, Massachussets o Catalunya? En què coincidien tots aquests casos i en què es diferenciaven? Com es reconeixien les bruixes? Qui tenia el poder per fer-ho? Quin paper hi juga la Inquisició? Quins territoris van senyorejar les bruixes? Per què acaba aquest fenomen i com?

La intenció d'aquest llibre és donar resposta a aquestes preguntes, malgrat que som conscients que no podrem satisfer tota la curiositat dels lectors, ja que queden encara moltes preguntes en l'aire i, per ser fidels a la veritat, ens hem de remetre als documents que ens han quedat i dels quals tenim constància. Podrem explicar allò que sabem perquè n'ha quedat alguna prova, però també és possible que hi hagi aspectes que restin en l'oblit,

almenys per ara; i qui ho sap, potser algun dia s'acabaran descobrint i les noves generacions tindran el mapa complet del que va succeir. Per això cal que hi hagi estudiosos de diferents disciplines disposats a desempolsar arxius.

El cert és que, avui encara, hi ha costums lligats a les bruixes que formen part de la nostra tradició, tot i que moltes vegades en desconeixem l'origen. La toponímia, per exemple, pot ser que assenyali llocs on van passar determinats fets: turó de les bruixes, font de les bruixes... Advertim, però, que són topònims referits a dones sempre sense noms ni cognoms, marginades, sense atrevir-nos ni a esmentar-les, no fos cas!

Aquest llibre vol ser la divulgació d'uns fets que expliquen les recerques i investigacions de folkloristes i historiadors del passat i, també, d'estudis recents que entre el segle xx i el XXI han posat el focus en un passat gens exemplar de la nostra història.

En el cas concret de Catalunya, han estat diverses les fites aconseguides recentment: l'exposició feta el 2007 al Museu d'Història de Catalunya, comissariada per l'historiador Agustí Alcoberro i l'antropòloga Josefina Roma —*Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya*—, que va ser visitada a bastament, va deixar un magnífic catàleg (avui exhaurit) i actualment encara en circula una versió itinerant i una de virtual. També és de referència obligada la tesi del doctor Pau Castell que centra la investigació en les primeres lleis dictades

sobre bruixeria a Europa, les *Ordinacions de les Valls d'Àneu* i la repressió al Pallars a la fi de l'edat mitjana. Cal esmentar, també, l'aportació feta per la revista *Sàpiens* del març del 2021 i la campanya que va endegar —*No eren bruixes. Eren dones*— i que es va cloure amb el reconeixement del Parlament de Catalunya, al qual van donar suport gairebé tots els partits polítics que hi tenien representació. I més recentment, el Congrés internacional *Els orígens de la cacera de bruixes* (juliol de 2024), en ocasió del sisè centenari de les *Ordinacions d'Àneu*, que va comptar amb importants intervencions en els camps de la historiografia, la dansa, la literatura, el dret i la música. Més en general, resulta imprescindible esmentar la consulta de la bibliografia que consta al final de l'obra, i el saber popular que es va transmetent generació rere generació.

Amb aquestes lletres, ens agradaria retre un homentage a totes les acusades i executades injustament i us convidem a reflexionar sobre el paper que cadascú creu que hauria jugat en aquella partida.

EL SORGIMENT DE LA BRUIXERIA

L'ANTECEDENT DE LA BRUIXA

À les mares, a les mullers, mostren llurs ferides,
elles no temen de comptar-les o d'examinar-les
i porten als combatents menjar i encoratjament.

Qui escriu aquestes paraules és Tàcit, l'historiador romà, i ho fa a la seva obra *Germània* l'any 98, aproximadament. Amb aquest testimoni ens relata que, des de temps remots, són les dones les que tenen cura dels cossos dels seus familiars, combatents al front.

De fet, les dones sempre havien estat les que s'encarregaven de l'alimentació, del cos, de l'atenció i el guariment dels malalts, dels infants i de les mortalles de la mort. És a dir, eren les que practicaven la medicina popular de manera espontània i natural fins a l'edat mitjana. Època en què s'estigmatitza el saber d'aquestes dones, en favor dels metges i cirurgians (homes), i començarà una cacera de bruixes que s'endurirà al llarg de l'edat moderna.

En les cultures ancestrals, ja existia la figura del bruixot que tenia cura del seu poble, en foragitava els mals esperits i endevinava el futur. També a l'antiga Grècia, per exemple, hi havia les pitonisses que pronunciaven els seus oracles; i les sibil·les ho feien a Roma, així com les druídesses als boscos de la Gàl·lia.

Gairebé tots els pobles també compten en la seva mitologia amb nimfes, dones d'aigua, vestals que tenen cura de focs sagrats, sirenes o tritons, faunes i altres. I tots aquests personatges van anar formant part de les llegendes que s'explicaven de manera oral generació rere generació.

Però amb la dissolució de l'Imperi Romà, la religió cristiana va irrompre en les societats com a alternativa a l'Estat i, a través dels sermons dels predicadors, es van anar introduint històries i figures noves que van acabar substituint aquelles anteriors o reduint-les al món literari. De fet, l'Església, com diu Teresa Vinyoles, condemnava des dels seus inicis qualsevol tipus de sortilegi o bruixeria, que eren considerats una forma de superstició.

Amb tot, la gent consultava les fetilleres —persones (generalment dones) que practicaven la màgia—, i també els endevinadors i endevinadores, les sanadores i remeieres, moltes de les quals eren dones que dominaven les propietats de les plantes i que feien pomades i ungüents que alleugerien un mal, el podien curar o, si més no, en tenien la pretensió.

Tanmateix, fins al segle XIII, l'actuació d'aquest tipus de dones era considerada per l'Església com una falta menor; aquesta dona gairebé era tolerada i, fins i tot, podia viure integrada a la societat i participar en les activitats religioses de la seva parròquia com qualsevol altre veí.

És a partir del segle XIII, en un ambient misogin arreu, que es comença a estigmatitzar aquestes dones, moltes de les quals eren remeieres i llevadores. Elles tenien coneixements sobre el cos de la dona i sobre els remeis. Però de la mateixa manera que podien guarir, també si es

trobaven blaus al cos d'un infant que moria en néixer —la mortaldat infantil era freqüent a l'època—la llevadora del part era sospitosa d'assassinat, com escriu Jaume Roig:

*[...] prenen sospita
si ho han fet bruixes,
si en pits e cuixes
blavors trobaven.*

D'antuvi la paraula *bruixa* s'identificava més amb unes criatures malèfiques o esperits nocturns que atacaven les persones de nit, principalment els infants, als quals ofegaven o els xuclaven la sang. I fins a les darreries de l'època medieval hi va haver dones que practicaven la medicina de manera més o menys clandestina i no per això eren considerades bruixes. El mateix rei Joan I d'Aragó va donar permís per exercir la medicina a una dona de Barcelona l'any 1393:

Informat per testimonis fidedignes, que vós Francesca vídua de Berenguer Ça Torra mariner de Barcelona, fa molt temps que exerciu l'ofici d'obstetrícia, i que heu passat la vostra vida administrant medicaments a dones prenyades, parteres i d'altres, a nadons i infants, i també a d'altres persones que han recorregut a vós en els seus dolors i malalties, i els hi heu donat remeis molt útils i discrets a cada un. Per la present carta us concedim, a vós, dita Francesca, llicència perquè de manera lícita i impune, encara que no hagueu estat examinada sobre l'art de la medicina i la cirurgia... administreu els medicaments segons acostumeu.

Però ja al començament del segle XIV, el mot *bruixa* va passar a designar una persona de carn i ossos i se l'anomenava així perquè es va començar a pensar que aquesta persona era capaç de comunicar-se amb aquells esperits malèvols i provocar, com ells, el mal.

La paraula *bruixa* prové de l'arrel indoeuropea *bhreus*, que significa 'esclafar, trencar o

macar'. D'aquí les macadures: marques blaves o negres deixades al cos dels infants morts o bruixats. En sentit literal, la paraula *bruixa* significa 'la que esclafa'.

A casa nostra, ja que no se'n té la mateixa percepció a tot arreu, la bruixa s'identificava amb una dona gran, solitària, lletja i feréstega que, de la mateixa manera que podia curar, també podia causar molts mals. El mot *bruixa* també fa referència al bruix, un arbust o terreny salvatge ple d'arbustos; d'aquí que la bruixa és algú que viu o es mou en terrenys feréstecs gens civilitzats.

Trobem el mot *bruixa* per primera vegada per escrit —referit a una dona—en un document judicial redactat a Barcelona alguns anys abans de les *Ordinacions de les Valls d'Àneu*. Correspon a l'interrogatori que un tribunal eclesiàstic va fer a la llevadora Sança de Camins, acusada de fer rituals per protegir els nounats de l'atac dels éssers malèfics. En la pregunta s'hi troba també implícit el concepte d'actuar en grup. Concretament li pregunten:

[...]si serie jamés anada amb algunes dones qui són apellades bruixes.

També fins aleshores la paraula *metzina* significava 'remei medicinal' i és a partir del segle XIII que s'hi incorpora el matís de 'verí'. Aleshores, els apotecaris van constituir el Col·legi d'Apotecaris a Catalunya i Aragó i, amb aquest fet, van obtenir el monopoli de la venda de pomades, ungüents i verins. Per exercir aquesta professió, a partir d'aquell moment, calia haver passat un examen previ.

Tot plegat va contribuïnt a l'evolució d'aquestes dones —que feien de remeieres, llevadores, sanadores, elaboradores d'ungüents—, que van deixant de ser tractades com a dones per anar-se convertint a ulls de la societat en bruixes.

Allò que al segle primer era considerat diví i profètic, al segle XV es transforma en nociu i diabòlic. I si fins aleshores tot el que passava a

la Terra, el que era bo i també el que era dolent, era obra d'un Déu totpoderós, a partir d'aquest moment el que no és bo serà obra dels seguidors del dimoni; és a dir dels que formen part d'aquesta secta diabòlica que s'anirà escampant pertot arreu amb l'ajut del rumor.

Com gairebé sempre no hi ha una única raó en aquesta transformació i la suma de diversos factors va fer que el fenomen anés agafant volada. L'estructura política del país, on la jurisdicció estava en mans de senyors que tenien dret a jutjar els súbdits, ho va afavorir. L'Església també hi va contribuir: predicava que es deixessin de consultar els endevinadors i de visitar les sanadores i, que en comptes d'això, es pregués a Déu i s'hi tingués esperança. Segons Francesc Eiximenis, calia allunyar els endevins, fetillers i els que confiaven en somnis. I és del mateix parer Vicent Ferrer:

Pecat de fetilleres diabolicals: això són adevins o adevines, sortillers e sortilleres, qui ab versos de Psaltiri, o amb pa, ampolles, o amb talladors, etc. Guardeu-vos-hi que en tot lo terme no n'hi hage; si no la ira de Déu està damunt la vila e terme de aquella.

Si hi afegim el fanatisme d'alguns, l'ambició d'uns altres i la ignorància de molts, sumat al fet que la gent no trobava explicacions per a les morts, les malalties, les males collites o el mal temps, el resultat és una persecució que deixarà una rastellera de víctimes i configurarà un dels períodes més nefastos per a les dones i per al país en general.

Trobem el mot bruixa per primera vegada per escrit —referit a una dona—en un document judicial redactat a Barcelona alguns anys abans de les Ordinacions de les Valls d'Àneu.